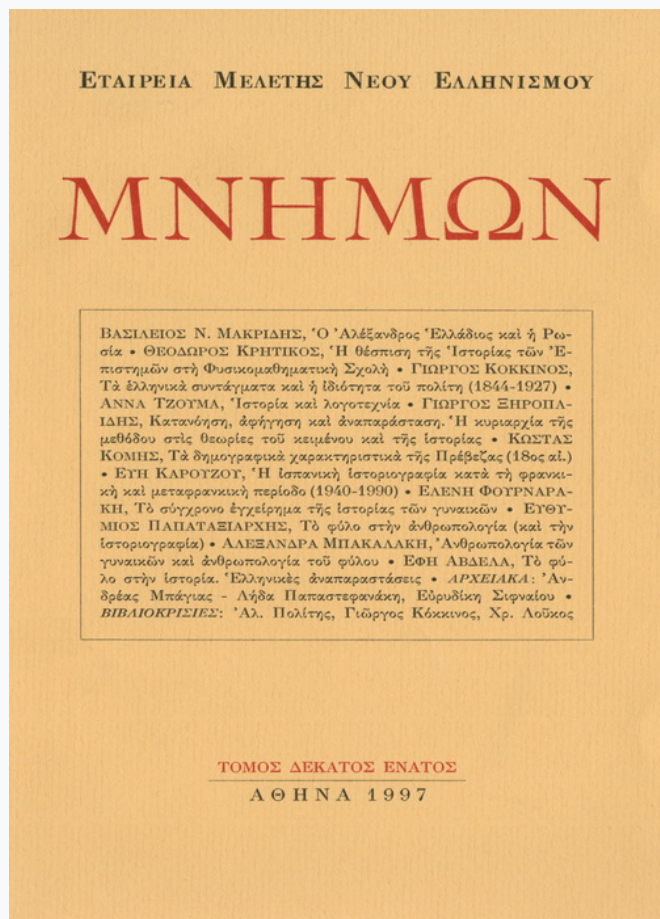

Μνήμων

Τόμ. 19 (1997)

Ερευνητική ομάδα - εποπτεία Χ. Λ. Καράογλου,
Περιοδικά Λόγου και Τέχνης (1901-1940), Α',
Αθηναϊκά περιοδικά (1901-1925)

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.392](https://doi.org/10.12681/mnimon.392)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΟΛΙΤΗΣ Α. (1997). Ερευνητική ομάδα - εποπτεία Χ. Λ. Καράογλου, Περιοδικά Λόγου και Τέχνης (1901-1940), Α', Αθηναϊκά περιοδικά (1901-1925). *Μνήμων*, 19, 266–268. <https://doi.org/10.12681/mnimon.392>

σία, τῆς δράσης τους στὸ '21 καὶ στὴν ἔδρουση τῆς πόλης, καθὼς καὶ ἡ παράλληλη ἀπεικόνιση στοὺς τάφους πλοίων, τριγώνων, πορτολάνων, ἀκόμα καὶ ἀτμομηχανῆς, ὅλα αὐτὰ φαίνεται νὰ δείχνουν ὅτι κάποιοι Ἑρμούπολιτες, ποὺ ἀσφαλῶς δὲν ἀποτελοῦν μεμονωμένες περιπτώσεις, ἀναζητοῦσαν τὴν καταξίωσή τους στὴν κοινωνία ποὺ ἔζησαν καὶ ἔδρασαν, ὅχι μόνο στὸν οὐρανό. Διεκδικοῦν, μένοντας στὴ μνήμη τῶν μεταγενεστέρων, τὴν «ἐπιβίωσή» τους πέ-

ραν τοῦ τάφου. Ἡ στάση αὐτή, φυσικά, δὲν σημαίνει ἔλλειψη πίστης στὴ μέλλουσα ζωὴ ἀλλὰ τὴ διαμόρφωση μιᾶς ἄλλης θρησκευτικότητας, ὅπου δὲν βαρύνουν καταθλιπτικὰ οἱ ἐπιταγὲς τῆς κατεστημένης ἐκκλησίας.

Οἱ ἐπισημάνσεις αὐτὲς δὲν θέλουν μὲ κανέναν τρόπο νὰ ὑποτιμῇσουν τὴ σπουδαιότητα τοῦ προκειμένου ἔργου, τὸ ὁποῖο θὰ ἀποτελέσει οὐσιαστικὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς Ἑρμούπολης.

Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

Ερευνητικὴ ομάδα - εποπτεία **Χ. Α. Καραόγλου**, *Περιοδικὰ Λόγον καὶ Τέχνης (1901-1940)*, Α', *Αθηναϊκά περιοδικὰ (1901-1925)*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, 543 σ.

Ογκώδης, ἐπιβλητικὸς καὶ μαῦρος τόμος ἐνὸς ἐξαιρετικὰ πολῦτιμου ἐγχειριδίου ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ στεγάσει τὶς ἀναλυτικὲς παρουσιάσεις τῶν προπολεμικῶν περιοδικῶν «Λόγον καὶ Τέχνης» τοῦ αἰώνα-μας, καρπὸς μιᾶς πολυμελοῦς ἐρευνητικῆς ομάδας, ποὺ ἐργάζεται, σὲ εθελοντικὴ κυρίως βάση, στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: εἶναι οἱ Λάμπρος Βαρελάς, Τζένη Δήμου, Νάντια Ευαγγελινού, Χ. Α. Καραόγλου, Ἀγγελικὴ Λούδη, Νίκη Λυκούργου, Μιχάλης Γ. Μπακογιάννης, Ιωάννα Ναοῦμ, Ελένη Νικολάκη, Βασίλης Πάγκαλος, Δημήτριος Παπαδόπουλος, Γεωργία Ρένεση, Στέλλα Χελιδώνη. Δύο ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Μιχ. Μπακογιάννης καὶ ὁ Λάμπρος Βαρελάς εἶναι οἱ συντάκτες μικρότερων αὐτοτελῶν εὑρετηρίων γιὰ *Τὸ Περιοδικόν-μας*, καὶ τὰ *Ελληνικά Γράμματα*, ἐνὸς στὴν ἰδίᾳ σειρὰ ἔχουν κυκλοφορήσει ἄλλοι δύο ἀντίστοιχοι τόμοι, τῆς Μαρίας Σακελλαρίου γιὰ τὸ *Σήμερα*, καὶ γιὰ τὴν *Ευτέρπη* τοῦ 19ου αἰώνα, μετὰ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Κωστή Δανόπουλου καὶ τῆς Λίτσας Χατζοπούλου. Μετὰ τὴν εποπτεία πάλι τοῦ Χ. Α. Καραόγλου, τῆς Ἑφης Βαρακλιώτου καὶ τῆς Ἀρίστης Σδράλη ετοιμάζεται μία ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία τῶν ποιητικῶν ἀνθολογιῶν τοῦ πρώτου μισοῦ

τοῦ αἰώνα-μας, τῆς ὁποίας ἓνα πρῶτο δείγμα, «Ποιητικὲς ἀνθολογίαις 1901-1920. Βιβλιογραφικὴ δοκιμὴ», δημοσιεύτηκε στὴν *Ε.Ε.Φ.Σ.Θ.*, περ. Β', τχ. *Τμήματος Φιλολογίας*, 6 (1996-97) 11-226. Πλούσια λοιπὸν συγκομιδὴ.

«Πολλοὶ χρησιμοποιοῦν τὶς βιβλιογραφίες, ἀλλὰ λίγοι δηλώνουν τὴν πηγὴ τῶν πληροφοριῶν-τους» σημειώνεται, με προφανὴ πίκρα, στὸν πρόλογο τοῦ τόμου ποὺ παρουσιάζουμε. Τὰ πράγματα εἶναι νομίζω πιο δυσάρεστα: λίγοι χρησιμοποιοῦν τὶς βιβλιογραφίες καὶ τὰ ἐγχειρίδια, καὶ ἀπλῶς ἐλάχιστοι τὶς μνημονεύουν: δὲν διαθέτουμε, δὲν παράγουμε ἐργαλεῖα, καὶ φυσικὴ συνέπεια εἶναι νὰ μὴν ἔχουμε συνήθειαι οὔτε καὶ στὴ χρῆση-τους. Μάθαμε —κατὰ λοιπὸν τοῦ σχολαστικισμοῦ— νὰ θεωροῦμε ἐπιστῆμη τὶς ἐπιμέρους ψιλολογίες, ἢ, κάπως υπεραναπληρωματικὰ, νὰ γυρεύουμε νὰ φτάσουμε στὴν οὐσία μετὰ τὴν πρώτη, χάρη στὴν ἐμφυτὴ ἀξία ποὺ ὅλοι θὰ θέλαμε νὰ ἔχουμε.

Δεν εἶναι ὅμως κομψὸ ν' ἀρχίζουμε τὴν παρουσίαση με γκρίνιες καὶ διδασχές: ὁ πλούσιος ἐτούτος τόμος (καθὼς καὶ ἄλλα, παρόμοιας υφῆς ἔργα) μας ἐπιτρέπει νὰ

περιγηγθούμε σε εικοσιπέντε χρόνια καλλιτεχνικής ζωής, να γνωρίσουμε, να ξαναθυμηθούμε τα ελάχιστα που είχε τύχει να συναντήσουμε, να προγραμματίσουμε ειδικότερες ή λεπτομερειακές ζητήσεις. Στα χρόνια ετούτα τα προσανατολισμένα περιοδικά αρχίζουν να παίρνουν τη θέση των γενικών ή των εφημερίδων: ατέλειωτα νησιά, μεγάλα, μικρά, βραχονησίδες, σπαρμένα στο πέλαγος της πραγματικότητας, που μας δίνουν βάσεις και πατήματα, για να την εξερευνήσουμε.

Υπολογίζοντας πρόχειρα το συνολικό ευρετήριο των συνεργατών στα 138 περιοδικά που περιγράφονται φτάνουμε στα 3.500 ονόματα — σημειωτέον ότι δεν ευρετηριάζονται τα μεγάλα περιοδικά της εποχής, *Ο Νουμάς* και τα *Παναθήναια*, καθώς του πρώτου διαθέτουμε ήδη τα αναλυτικά ευρετήρια του W. Uellner, ενώ για τα δεύτερα ετοιμάζεται αυτόνομος τόμος. Βέβαια, να λογαριάσουμε πως μεγάλος αριθμός ψευδωνύμων θα συνέπιπτε (αν το ξέραμε) με κάποιο ήδη καταλογογραφημένο όνομα: θα πρέπει επίσης να αφαιρέσουμε τους αρχαίους, καθώς και τους παλαιότερους. Ας περιοριστούμε προσώρας στα τρεις χιλιάδες ονόματα, μαζί με τον *Νουμά* και τα *Παναθήναια* — έστω. Πόσο αλλάζει ωστόσο το τοπίο που προκύπτει, από τις ανάλογες ιστορίες της λογοτεχνίας, του θεάτρου και της καλλιτεχνίας: τουλάχιστον τρεις χιλιάδες άνθρωποι μέσα στα εικοσιπέντε αυτά χρόνια προσπάθησαν να εκφραστούν, ονειρεύτηκαν να αλλάξουν την εικόνα της πνευματικής ζωής, αφιέρωσαν ένα τμήμα του χρόνου-τους στα γράμματα. Πολλοί από ματαιοδοξία, άλλοι από καθαρή ανοησία ίσως: και βέβαια η ιστορία παίρνει υποχρεωτικούς αριστοκρατική μορφή — επιλέγοντας λίγους — η πραγματικότητα όμως είναι δημοκρατικότερη, και ο ιδεατός-μας στόχος είναι αυτός. Αν δεν υποψιαστούμε τα μικρά οικουσυστήματα όπου έζησαν τα δέντρα ή έστω όσοι θάμνοι αξιώθηκαν να διαβούν το ιστορικό κατώφλι, αν το παρελθόν που συλλαμβάνουμε περιλαμβάνει μονάχα τους επιλεγμένους,

τότε η εικόνα που δημιουργείται είναι στρεβλή.

Όμως οι κίνδυνοι караδοκούν πάντα πίσω από τις απλουστευτικές προσπάθειες. Γιατί αν οι γνώσεις-μας μείνουν στη λογική του βιβλιογραφικού εγχειριδίου, η ποσότητα της ύλης και η ισοτιμία της παρουσίας (παρά τα κατατοπιστικά σημειώματα που παρέχει το συγκεκριμένο εγχειρίδιο) μας οδηγούν σε μια χαοτική θεώρηση: ας σκεφθεί ο καθένας πόσο η εικόνα που θα προέκυπτε από ένα αντίστοιχο βιβλιογραφικό εργαλείο των πέντε τελευταίων χρόνων θα ταίριαζε με ό,τι θεωρούμε σύγχρονη πραγματικότητα. Η επιλογή είναι μία από τις συντεταγμένες της πραγματικότητας, επομένως και της ιστορίας: ο μόνος τρόπος να συλλαμβάνουμε ορθά, είναι να κινούμαστε παράλληλα σε όλα τα επίπεδα: πρωτογενές υλικό, βιβλιογραφικά εγχειρίδια, ιστορικές συνθέσεις. Απλώς, για να κατανοήσουμε τις τελευταίες, χρειάζεται επαρκής γνώση των όσων αποκλείστηκαν.

Αξίζει να σημειωθεί και ένα δεύτερο σημείο σχετικά με τους «μεγάλους αριθμούς συνεργατών»: προϋποθέτουν, θεωρητικά, ένα ευρύ αναγνωστικό κοινό, από το οποίο στρατολογούνται. Οι όσες πληροφορίες όμως διαθέτουμε οδηγούν στη βεβαιότητα πως τα περισσότερα περιοδικά είχαν ελάχιστη κυκλοφορία: οι αναγνώστες —όχι απλώς οι αγοραστές— ήταν συνήθως σπάνιο και περιζήτητο είδος. Ανάλογες είναι οι ενδείξεις και για τις αντιστοιχίες με τα αυτοτελή έντυπα: πληθώρα συγγραφέων και έλλειψη αναγνωστών. Απ' όπου κι αν επιχειρήσουμε να την αγγίξουμε, η ελληνική κοινωνία —μήπως όμως και κάθε κοινωνία;— φανερώνει μια εξωστρεφή σχέση με τη γνώση, ή τη δημιουργική έκφραση: προτιμούμε να την παράγουμε παρά να τη δεχόμαστε.

Φυσικά υπάρχει πάντα και μια δεύτερη, η τρέχουσα χρήση των βιβλιογραφιών. Κάθε μελέτη που κινείται στην πρώτη εικοσιπενταετία του αιώνα οφείλει απαραίτητα

να διατρέξει τα *Περιοδικά Λόγου και Τέχνης*. Και το ευχάριστο είναι ότι η σύνταξη του τόμου έχει γίνει με επιμέλεια (και τυπογραφική!), με μιαν υποδόρεια σοφία που προφανώς έχει προκύψει από τη χρόνια τριβή. Επισημαίνω, λόγου χάρη, πρώτιστα, τα δύο συνοπτικά ευρετήρια (ένα αλφαβητικό, το άλλο χρονολογικό) στα δύο αφτιά των εξωφύλλων· έπειτα ότι για όσα ονόματα οι συντάκτες δεν κατόρθωσαν να διαπιστώσουν τον σωστό τονισμό επιλέχθηκε η λύση της άτονης γραφής, ακόμα ότι οι κύριοι συνεργάτες κάθε περιοδικού τυπώνονται με πλάγια, τέλος μια επιλεκτική πληροφόρηση από τον καθημερινό Τύπο που καταδεικνύει την προσπάθεια για γενικότερη γνώση της εποχής. Προσθέτω τη συστηματική ταύτιση των ψευδωνύμων, των αρχικωνύμων και των ξένων επωνυμίων, καθώς και την τόλμη της επιλογής ονομάτων στα μεικτά περιοδικά. (Ας πα-

ραβάλει όποιος θέλει με την αμετροέπεια και το αμέθοδο άλλων ευρετηρίων, όπως του *Ημερολογίου της Μεγάλης Ελλάδος* ή της *Μελέτης*, και πολλών ακόμα, όσων θεωρούν τις ευρετηριάσεις εύκολες μηχανικές δουλειές).

Η χρονολογία 1901 είναι φυσικά συμβατική — και ως εκ τούτου νόμιμη. Προσωπικά θα έβρισκα πολύ πιο επιχειρησιακή το 1897 ή το 1898: ο πόλεμος φέρνει κάποια τομή στα γράμματά-μας (που τελευταία έχει αρχίσει να μελετιέται) και η έκδοση της *Τέχνης* του Χατζόπουλου συνιστά αποδεκτή τομή την ιστορία των περιοδικών. Ίσως μάλιστα να επέκτεινα και το πίσω όριο κατά ένα έτος: έτσι ο επόμενος τόμος θα άρχιζε από το 1927, ιδρυτική χρονιά της *Νέας Εστίας* αλλά και των *Ελληνικών Γραμμάτων*.

Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ